

Działalność związana z promocją zdrowia	43	Badania EuroAspire	99
Inna działalność związana z promocją zdrowia	44	Projekt EuroAction	100
Dlaczego KLRwP przystąpiło do PFP?	44	Podsumowanie	100
Partnerzy i Przyjaciele Polskiego Forum Profilaktyki	45	Najważniejsze polskie programy epidemiologiczne i prewencyjne	103
Część II	47	<i>Piotr Podolec, Izabela Karcz, Andrzej Pajek, Grzegorz Kopeć, Grażyna Broda, Wojciech Drygas, Andrzej Rynkiewicz, Tomasz Zdrojewski, Andrzej Cieślirski</i>	
Profilaktyka, higiena, zdrowy tryb życia. Rys historyczny ..	49	Wprowadzenie	103
<i>Zbigniew Bela</i>		Przegląd najważniejszych polskich badań epidemiologicznych w kardiologii	103
Wprowadzenie	49	Podsumowanie	108
Piśmiennictwo dotyczące zasad higieny i profilaktyki ..	50	Prewencja chorób układu sercowo-naczyniowego w Narodowym Programie POLKARD w latach 2003–2005	111
Najstarsze traktaty medyczne	51	<i>Tomasz Zdrojewski, Wojciech Drygas, Marek Naruszewicz, Łukasz Wierucki, Zofia Słomska, Małgorzata Kozłowska-Wojciechowska, Bogdan Wyrzykowski, Adam Torbiński, Grzegorz Opolski</i>	
Najważniejsze definicje, pojęcia i skróty w prewencji ..	75	Wprowadzenie	111
<i>Andrzej Pajek, Ewa Kawalec, Katarzyna Czabanowska, Grzegorz Kopeć, Piotr Podolec</i>		Prewencja chorób układu sercowo-naczyniowego w Polsce. Główne projekty realizowane w ramach Narodowego Programu POLKARD 2003–2005	112
Najważniejsze definicje i pojęcia w prewencji	75	Edukacja i badania przesiewowe wśród liderów opinii społecznej i w środowiskach opiniodawczych, w tym posłów i senatorów RP	116
Skróty często stosowane w Podręczniku PFP (tom I) ..	81	Wnioski	117
Czynniki ryzyka chorób sercowo-naczyniowych	83	Metody prewencji	119
<i>Piotr Podolec, Grzegorz Kopeć, Andrzej Pajek</i>		<i>Andrzej Pajek</i>	
Wprowadzenie	83	Wprowadzenie	119
Definicja	83	Badania przesiewowe (skrining)	120
Klasyfikacja	84	Interwencja	121
Główne czynniki ryzyka chorób sercowo-naczyniowych ..	84	Prewencja wtórna	122
Predysponujące czynniki ryzyka chorób sercowo-naczyniowych	85	Prewencja pierwotna	123
Potencjalne czynniki ryzyka chorób sercowo-naczyniowych	85	Priorytety prewencji chorób sercowo-naczyniowych w opiece podstawowej	125
Niemodyfikowalne czynniki ryzyka chorób sercowo-naczyniowych	86	<i>Adam Windak, Maciej Godycki-Cwińko</i>	
Wybrane elementy epidemiologii chorób układu sercowo-naczyniowego w Polsce	89	Wprowadzenie	125
<i>Tomasz Zdrojewski, Grażyna Broda, Paweł Goryński, Bogdan Wytyński, Piotr Bandosz, Bogdan Wyrzykowski</i>		Wytyczne dotyczące profilaktyki	126
Wprowadzenie	89	Rola lekarza rodzinnego	127
Rozpowszechnienie i kontrola czynników ryzyka w Polsce ..	90	Działania profilaktyczne dotyczące chorób układu krążenia ..	128
Nadciśnienie tętnicze	91	Kampanie medialne w promocji zdrowia i profilaktyce chorób serca i naczyń – doświadczenia międzynarodowe	131
Inne najważniejsze czynniki ryzyka	91	<i>Wojciech Drygas, Zofia Słomska, Adam Torbiński, Grzegorz Opolski, Tomasz Zdrojewski</i>	
Terytorialne zróżnicowanie rozpowszechnienia czynników ryzyka oraz przedwczesnej umieralności z powodu chorób układu krążenia w Polsce	93	Wprowadzenie	131
Najważniejsze światowe programy prewencyjne	95	Najważniejsze programy edukacyjne	131
<i>Andrzej Pajek, Wojciech Drygas</i>		Czy wszystkie kampanie medialne są skuteczne i opłacalne?	132
Wprowadzenie	95	Doświadczenia Programu POLKARD Media „Pamiętaj o sercu” („Mind Your Heart”)	133
Badania prospektywne	95		
Porównania różnych kultur	97		
Badania interwencyjne	97		
WHO MONICA Project	98		
Rekomendacje	99		
Program GINDI	99		

Światowy Dzień Serca na Świecie i w Polsce	135
Adam Torbicki, Wojciech Drygas	
World Heart Day	135
Światowy Dzień Serca w Polsce	135
Czy profilaktyka chorób serca i naczyń jest opłacalna? ..	137
Wojciech Drygas, Tomasz Zdrojewski	
Wprowadzenie	137
Ile kosztuje leczenie chorób serca i naczyń?	138
Jak ocenić skuteczność prewencji i leczenia CHUK w kategoriach ekonomicznych?	139
Jak interpretować dowody naukowe, czyli podstawy EBM	143
Anetta Undas	
Zasady EBM	143
Formułowanie zagadnień klinicznych	143
Badania kliniczne	144
Ocena wiarygodności badania z randomizacją	144
Pojęcia przedstawiające wyniki badania	146
Przeglądy systematyczne i metaanalizy	148
Źródła wiedzy	148
Wytczne	149
Część III	153
Wytczne Polskiego Forum Profilaktyki Chorób Układu Krążenia dotyczące oceny ryzyka sercowo-naczyniowego	155
Piotr Podolec, Grzegorz Kopeć, Andrzej Pająk, Anetta Undas, Elżbieta Kozek, Andrzej Tykarski, Marek Naruszewicz, Jerzy Stańczyk, Grzegorz Opala, Maciej Godycki-Cwirka, Adam Torbicki, Jacek Musiał	
Ocena ryzyka sercowo-naczyniowego	157
Piotr Podolec, Grzegorz Kopeć, Marcin Gruchała, Andrzej Rynkiewicz	
Wprowadzenie	157
Definicje	157
Ocena ryzyka sercowo-naczyniowego	157
Kliniczne znaczenie oceny ryzyka sercowo-naczyniowego ..	158
Koncepcja ryzyka ogólnego	159
Systemy oceny ryzyka ogólnego	159
Europejski system oceny ryzyka ogólnego – SCORE	161
Zastosowanie tablic SCORE	161
Opinia, komentarze, pytania	167
Jak interpretować pojęcie ryzyka ogólnego?	167
Andrzej Pająk	
Skale ryzyka sercowo-naczyniowego	168
Piotr Bandoś, Tomasz Zdrojewski	
Jakie znaczenie dla zdrowia populacji ma ocena ryzyka sercowo-naczyniowego?	171
Andrzej Rynkiewicz	
Jakie jest znaczenie pomiarów ciśnienia tętniczego w rokowaniu ryzyka sercowo-naczyniowego?	173
Andrzej Tykarski	
Dlaczego w tablicach SCORE nie uwzględniono cukrzycy? ..	174
Krzysztof Strójek	
Dlaczego w tablicach SCORE nie uwzględniono nadwagi i styłości?	175
Barbara Zahorska-Markiewicz	
Czy ryzyko sercowo-naczyniowe należy oceniać u dzieci? ..	176
Jerzy Stańczyk, Beata Kierzkowska	
Czy neurologi powinni oceniać ryzyko sercowo-naczyniowe?	178
Danuta Ryglewicz	
Czy system SCORE dobrze szacuje ogólne ryzyko sercowo-naczyniowe?	179
Anetta Undas	
Dlaczego mój stosunek do SCORE jest krytyczny?	180
Marek Naruszewicz	
Czy ocena ryzyka sercowo-naczyniowego ma znaczenie praktyczne?	180
Adam Windak	
Część IV	183
Wytczne Polskiego Forum Profilaktyki Chorób Układu Krążenia dotyczące nadciśnienia tętniczego ..	185
Andrzej Tykarski, Piotr Podolec, Grzegorz Kopeć, Andrzej Pająk, Kalina Kawecka-Jaszcz, Danuta Czamecka, Tomasz Zdrojewski, Elżbieta Kozek, Marek Naruszewicz, Adam Windak, Jerzy Stańczyk, Anetta Undas, Grzegorz Opala, Wojciech Drygas, Tomasz Grodzicki, Jacek Musiał	
Podstawowe zasady diagnostyki i leczenia nadciśnienia tętniczego	187
Andrzej Tykarski, Danuta Czamecka	
Wprowadzenie	187
Związek nadciśnienia tętniczego z poszczególnymi chorobami układu krążenia na tle miażdżycy	187
Korzyści wynikające z obniżenia ciśnienia tętniczego ..	187
Zalecenia dotyczące badań przesiewowych	188
Metodyka pomiaru ciśnienia tętniczego	188
Rozpoznanie nadciśnienia tętniczego	189
Podstawowe zasady prewencji nadciśnienia tętniczego ..	189
Cele terapeutyczne	189
Postępowanie w przypadku rozpoznania nadciśnienia tętniczego	190
Leczenie niefarmakologiczne	190
Leczenie farmakologiczne	191
Nadciśnienie tętnicze jako przyczyna uszkodzenia nerek i czynnik ryzyka progresji przewlekłej niewydolności nerek	197
Włodzisław Sułowicz	
Wprowadzenie	197
Złożone przyczyny nadciśnienia tętniczego w chorobach nerek	197

Leczenie nadciśnienia tętniczego u chorych z upośledzoną funkcją nerek	198	Prewencja lub opóźnienie wystąpienia cukrzycy a prewencja chorób układu krążenia	223
Wpływ leczenia hipotensyjnego na zwolnienie progresji niewydolności nerek	198	Leczenie cukrzycy	223
Wpływ leczenia hipotensyjnego na wielkość białkomoczu	199	Badania diagnostyczne w kierunku chorób układu krążenia w cukrzycy	227
Nadciśnienie a nerki – wzajemne interakcje	199	Cukrzyca u dzieci i młodzieży	227
Opinie, komentarze, pytania	203	Nerkowe powikłania cukrzycy	231
Aktualne spojrzenie na rolę nadciśnienia tętniczego w patogeniezi miażdżycy	203	Tomasz Stompór	
Marek Naruszewicz		Wprowadzenie	231
Nadciśnienie tętnicze a zaburzenia gospodarki węglowodanowej	204	Patofizjologia nefropatii cukrzycowej	232
Dorota Zazułirska-Zidkiewicz		Patomorfologia zmian w nerkach w przebiegu nefropatii cukrzycowej	235
Nadciśnienie tętnicze w neurologii	205	Rozpoznanie nefropatii cukrzycowej	235
Andrzej Szczudlik, Agnieszka Słowik, Dorota Włoch-Kopeć		Leczenie nefropatii cukrzycowej	236
Nadciśnienie tętnicze u kobiet w ciąży	206	Leczenie uzupełniające w nefropatii cukrzycowej	237
Kalina Kawecka-Jaszcz, Danuta Czamecka		Dializy i przeszczepianie nerek u chorych z nefropatią cukrzycową	239
Różnice w diagnostyce i leczeniu nadciśnienia tętniczego u dzieci i dorosłych	208	Podsumowanie	240
Lesław Szyfalski		Zaburzenia w układzie sercowo-naczyniowym w cukrzycy typu 1 u dzieci	243
Leczenie osób w podeszłym wieku z nadciśnieniem tętniczym – nie leczmy milimetrów słupa rtęci	210	Mirosława Urban	
Tomasz Grodzicki		Wprowadzenie	243
Dlaczego skuteczność leczenia nadciśnienia tętniczego jest mała?	211	Czynniki patogenetyczne prowadzące do zaburzeń w układzie krążenia	243
Andrzej Pająk		Opinie, komentarze, pytania	249
Niedoceniane elementy w diagnostyce nadciśnienia tętniczego	212	Cukrzyca jako czynnik ryzyka sercowo-naczyniowego	249
Tomasz Zdrojewski		Waldemar Banasiak, Piotr Ponikowski	
Chory z nadciśnieniem tętniczym w praktyce lekarza rodzinnego	213	Ogólnoustrojowe powikłania cukrzycy	250
Wanda Horst-Sikorska		Włodzisław Grzeszczak	
Część V	215	Neurologiczne powikłania cukrzycy	251
Wtyczne Polskiego Forum Profilaktyki Chorób Układu Krążenia dotyczące cukrzycy	217	Jan Kochanowski	
Elżbieta Kozek, Piotr Podolec, Grzegorz Kopeć, Andrzej Pająk, Andrzej Tykarski, Tomasz Zdrojewski, Marek Naruszewicz, Maciej Godycki-Cwirka, Jerzy Stańczyk, Anetta Undas, Grzegorz Opala, Wojciech Drygas, Jacek Sieradzki		Profilaktyka okulistycznych powikłań cukrzycy	252
Cukrzyca i stany przedcukrzycowe a choroby sercowo-naczyniowe	219	Arniada Gierak-Łapińska	
Elżbieta Kozek		Otyłość i nadwaga a cukrzyca typu 2	253
Definicja i epidemiologia cukrzycy	219	Barbara Zahorska-Markiewicz	
Klasyfikacja zaburzeń homeostazy glukozy	219	Dieta cukrzycowa jako element profilaktyki sercowo-naczyniowej	254
Rozpoznawanie cukrzycy i stanów przedcukrzycowych	220	Tomasz Klupa	
Oznaczanie glikemii w celu rozpoznania zaburzeń homeostazy glukozy	221	Znaczenie diety w kontroli cukrzycy	255
Związek cukrzycy i stanów przedcukrzycowych z chorobami rozwijającymi się na tle miażdżycy i wpływ leczenia hipoglikemizującego na ryzyko tych chorób	221	Anna Rudnicka	
Ocena ryzyka wystąpienia choroby układu krążenia w cukrzycy	222	Problemy kardiochirurgiczne u pacjentów chorujących na cukrzycę	257
		Jerzy Sadowski	
		Część VI	259
		Wtyczne Polskiego Forum Profilaktyki Chorób Układu Krążenia dotyczące roli alkoholu w profilaktyce chorób układu krążenia	261
		Artur Mamcarz, Piotr Podolec, Andrzej Pająk, Anetta Undas, Elżbieta Kozek, Andrzej Tykarski, Marek Naruszewicz, Jerzy Stańczyk, Grzegorz Opala, Maciej Godycki-Cwirka, Grzegorz Kopeć, Adam Torbiński	

Alkohol a choroby układu sercowo-naczyniowego	263	Klinika	289
<i>Artur Mamcarz, Piotr Podolec, Grzegorz Kopeć</i>		Podsumowanie	289
Wprowadzenie	263	Spółeczne uwarunkowania chorób serca u kobiet	291
Dane ogólne	263	<i>Beata Tobiasz-Adamczyk</i>	
Aspekty metaboliczne	264	Wprowadzenie	291
Alkohol a ryzyko sercowo-naczyniowe	264	Status społeczno-ekonomiczny	291
Alkohol a ryzyko innych chorób	265	Postawy lekarzy	293
Mechanizmy odpowiedzialne za korzyści dla układu sercowo-naczyniowego wynikające ze spożywania alkoholu	266	Rola edukacji zdrowotnej	293
Podsumowanie	266	Opinie, komentarze, pytania	295
Opinie, komentarze, pytania	269	Epidemiologia czynników ryzyka u polskich kobiet	295
Kardiolog	269	<i>Barbara Cybulska</i>	
<i>Mirosław Dłużniewski</i>		Jak wyodrębnić wśród kobiet grupę o wysokim ryzyku chorób układu sercowo-naczyniowego?	296
Diabetolog	270	<i>Marek Naruszewicz</i>	
<i>Jacek Sieradzki</i>		Nadciśnienie tętnicze u kobiet – problem wciąż niedoceniany	296
Pediatra	271	<i>Kalina Krawiec-Jaszczyk</i>	
<i>Jerzy Stańczyk</i>		Udar mózgu u kobiet	298
Neurolog	272	<i>Anna Członkowska</i>	
<i>Wojciech Kozubski</i>		Odrębności diagnostyki choroby wieńcowej u kobiet	299
Gastroenterolog	273	<i>Hanna Szwed</i>	
<i>Tomasz Mach</i>		Leczenie interwencyjne choroby niedokrwiennej serca u kobiet	301
Toksikolog	275	<i>Wiesław Tracz</i>	
<i>Janusz Pach</i>		Operacje pomostowania tętnic wieńcowych u kobiet	303
Psychiatra	277	<i>Andrzej Bochenek</i>	
<i>Dominika Dudek</i>		Hormonalna terapia zastępcza a ryzyko chorób układu krążenia	304
Onkolog	278	<i>Jadwiga Kłod</i>	
<i>Janusz Pawłaga</i>		Choroby serca u kobiet – perspektywa europejska	306
Diagnostyka ostrych zespołów wieńcowych po spożyciu alkoholu	279	<i>Andrzej Ryńkiewicz</i>	
<i>Ewa Stępień</i>		Cukrzyca a ryzyko sercowo-naczyniowe u kobiet	306
Kiedy z czystym sumieniem można uścisnąć za kierownicę?	279	<i>Bogna Wierusz-Wysocka</i>	
<i>Andrzej Borysewicz</i>		Terapia hormonalna w okresie menopauzy a ryzyko chorób układu krążenia – punkt widzenia ginekologa	308
Czy państwo zarabia na akcyzie?	280	<i>Tomasz Perłyński, Grzegorz Stachowiak</i>	
<i>Bogusław Mąsior</i>		Problemy psychologiczne u kobiet w okresie okołomenopauzalnym	312
Część VII	281	<i>Zbigniew Lew-Starowicz</i>	
Wytyczne Polskiego Forum Profilaktyki Chorób Układu Krążenia dotyczące chorób sercowo-naczyniowych u kobiet	283	Część VIII	313
<i>Zdzisława Kornaczewicz-Jach, Piotr Podolec, Grzegorz Kopeć, Andrzej Pająk, Tomasz Zdrojewski, Marek Naruszewicz, Jerzy Stańczyk, Anetta Undas, Elżbieta Kozek, Andrzej Tykarski, Grzegorz Opala, Adam Windak, Adam Torbiński, Jacek Musiał</i>		Wytyczne Polskiego Forum Profilaktyki Chorób Układu Krążenia dotyczące tzw. nowych czynników ryzyka	315
Choroby serca u kobiet	285	<i>Anetta Undas, Piotr Podolec, Grzegorz Kopeć, Andrzej Pająk, Zbigniew Gasior, Maciej Małecki, Mieczysław Ptaszowicz, Andrzej Ryńkiewicz, Adam Torbiński, Tomasz Zdrojewski, Danuta Czamecka, Wojciech Drygas, Maciej Godycki-Cwikło, Elżbieta Kozek, Marek Naruszewicz, Grzegorz Opala, Jerzy Stańczyk, Jacek Sieradzki</i>	
<i>Zdzisława Kornaczewicz-Jach</i>		Nowe biologiczne czynniki ryzyka miażdżycy	317
Wprowadzenie	285	<i>Anetta Undas</i>	
Epidemiologia	286	Wprowadzenie	317
Postrzeganie problemu	287	Białko C-reaktywne (C-reactive protein – CRP)	317
Różnice płci	287		
Czynniki ryzyka	287		
Ocena ryzyka	288		

Homocysteina (Hcy)	320	Szczepienia przeciwko grypie u osób w wieku podeszłym – wyniki badań i mechanizmy protekcji kardiologicznej	351
Lipoproteina (a) – Lp(a)	321	Magdalena Strach, Urszula Kozera-Ptaszyńska, Tomasz Grodzicki	
Fibrynogen	321	Wprowadzenie	351
Interleukina 6 (IL-6)	322	Znaczenie szczepień u osób w starszym wieku	351
Metaloproteinaza-9 macierzy (MMP-9)	322	Grubość kompleksu intima-media	353
Fosfolipaza A ₂ związana z lipoproteinami (Lp-PLA ₂)	323	Zbigniew Gąsior, Katarzyna Mizia-Štec, Magdalena Mizia	
Inne biochemiczne potencjalne czynniki ryzyka	323	Wprowadzenie	353
Podsumowanie	323	Miążdżycza i zmiany strukturalne ściany naczyniowej a IMT	353
Białko C-reaktywne w populacji polskiej – wyniki badania NATPOL PLUS	327	Metodyka pomiaru	354
Tomasz Zdrojewski		Wartości referencyjne	355
Spoczynkowa częstość rytmu serca	329	IMT a czynniki ryzyka miążdżycy	355
Andrzej Rymkiewicz, Grzegorz Kopeć, Piotr Podolec		IMT tętnic szyjnych a zmiany miążdżycowe w naczyniach wieńcowych	357
Wprowadzenie	329	IMT jako wskaźnik ryzyka incydentów sercowo-naczyniowych	357
Spoczynkowa częstość rytmu serca a ryzyko sercowo-naczyniowe	329	IMT jako wskaźnik progresji/regresji miążdżycy	358
Patomechanizm zwiądku przyspieszonego rytmu serca z ryzykiem sercowo-naczyniowym	331	IMT w innych naczyniach tętniczych	358
Wartości prawidłowe częstości rytmu serca	332	IMT a inne parametry przebudowy strukturalnej i czynnościowej naczyń – wzajemne powiązania	359
Zasady pomiarów spoczynkowej częstości rytmu serca	332	Podsumowanie	359
Metody redukcji częstości rytmu serca	333	Ocena funkcji śródbrzońki. Znaczenie pomiarów rozszerzalności tętnicy ramiennej	363
Szczepienia przeciw grypie w prewencji chorób sercowo-naczyniowych	335	Grzegorz Kopeć, Piotr Podolec	
Piotr Podolec, Grzegorz Kopeć		Wprowadzenie	363
Wprowadzenie	335	Ocena funkcji śródbrzońki	363
Możliwe patomechanizmy powikłań sercowo-naczyniowych wywołanych zakażeniem wirusem grypy	335	Pomiary naczynioruchowej funkcji śródbrzońki	364
Biologia wirusa	336	Badania rozszerzalności tętnic wieńcowych	364
Epidemiologia grypy	336	Badanie funkcji śródbrzońki na tętnicach obwodowych	364
Rola szczepień przeciw grypie w profilaktyce chorób sercowo-naczyniowych	336	Podsumowanie	366
Zalecenia dotyczące szczepień przeciw grypie u pacjentów z chorobami sercowo-naczyniowymi	338	Zwapnienia tętnic wieńcowych – wskaźnik calcium score	369
Przeciwwskazania do szczepień	338	Mieczysław Pasowicz	
Grypa	341	Wprowadzenie	369
Lidia B. Brydak		Obrazowanie zwapnień	369
Wprowadzenie	341	Wskaźnik uwapnienia tętnic wieńcowych	370
Objawy kliniczne grypy	341	Kliniczne zastosowania wskaźnika uwapnienia tętnic wieńcowych	370
Diagnostyka	342	Czy oznaczać wskaźnik uwapnienia tętnic wieńcowych u osób bez objawów?	373
Powikłania po przebytej grypie	343	Czy oznaczać wskaźnik uwapnienia tętnic wieńcowych u osób z objawami?	374
Profilaktyka – szczepienia przeciw grypie	343	Rola wskaźnika CS w swoistych populacjach chorych	375
Leki antygrypowe nowej generacji	346		
Zdrowie publiczne	347		
Podsumowanie	347		

Zalecenia i wytyczne towarzystw medycznych w Europie i na świecie	375	Badania nad podłożem genetycznym złożonych form choroby niedokrwiennej serca	382
Podsumowanie	377	Podsumowanie	383
Genetyczne czynniki ryzyka chorób sercowo-naczyniowych	379	Zanieczyszczenia powietrza a ryzyko chorób układu krążenia	385
<i>Maciej T. Mafecki, Dariusz Moczulski</i>		<i>Adam Torbicki</i>	
Wprowadzenie	379	Wprowadzenie	385
Dziedziczenie chorób sercowo-naczyniowych	379	Cząsteczki PM 2,5 µm	385
Monogenowe postacie choroby niedokrwiennej serca	380	Działania na rzecz ograniczania zanieczyszczeń	386
		Podsumowanie	386